

Brahms magyar táncainak forrásai – 2. rész

Ezúton mondunk köszönetet a Richard Wagner Múzeumnak (Bayreuth), valamint az Országos Széchenyi Könyvtár Zeneműtárának és a Régi Zeneakadémia könyvtárának, hogy a kottamelléletek közlését lehetővé tették.

A magyar hegedűjátéknak az európai kultúrára gyakorolt hatását vizsgáló munkánkból nem maradhatnak ki a Heine mellett, a német romantikus költészet legnagyobb alakjaként számon tartott, tragikus sorsú költő, Lenau (Nikolaus Niembsch Edler von Strehlenau) életének magyar vonatkozásai, aki Pesten kezdte meg, majd Bécsben folytatta hegedűtanulmányait.

Amint már előző fejezetünkben utaltunk rá, a gyermek- és ifjúkorát Magyarországon töltő Lenau fedezte fel hazánkat a világirodalom számára. Ő alkotja meg – nem kevés utánzókat hagyva maga után – a német költészetben azt a magyarság-képet, teremt meg azt a sajátos látásmódot, amely később éltetője lesz Európában minden magyar zenei megnyilvánulásnak.

Egymást érik a Magyarországot ismertető útleírások, és egy északnémet lap például így kezdi tudósítását: „Ungarn ist jetzt das Land der Touristen” (Magazin für die Literatur des Auslandes. XVI. 612 l.), s a legjellemzőbb magyar táj, a „Pussta” közkeletű költői fogalom válik – jellemzi a korszakot Gragger Róbert „Mischka an der Marosch” (Vörösmarty hatása Lenaura) című tanulmányának elején (Bp., 1912).

Külföldiek oly tömegben akarnak magyar zenét írni, aminek már pusztá ténye is felbecsülhetetlen jelentőségű – írja ugyanerről a korszakról Kodály.

Szerb Antal „A világirodalom története” c. munkájában olvashatjuk (Bp., 1973, 650-651. l.): *Számunkra Lenau költészete főképp azért érdekes, mert furcsa módon kihallatszik belőle Lenau magyarországi gyermekkora. A magyar föld nemcsak témáin hagyott nyomot... hanem ennél is sokkal érdekesebb az a meghatározhatatlan valami Lenau versmelódiájában, hasonlataiban, látásának módjában, ami miatt néha úgy érezzük, mintha Vörösmartyt vagy Petőfit olvasnók német fordításban. Valami titokzatos magyar hang annál erősebben érzékelhető, mert egészen idegen környezetből tör ki.*

Próbáljunk most ennek a titoknak a nyomába eredni.

Már Kodály rámutatott, hogy *„rendszeresen Haydn óta művelik külföldi szerzők a magyar zenestílust, és... egy sem mértett annyit a magyar zenéből, mint Brahms. Mi indította a kisebb-nagyobb szabású idegeneket, hogy időnként felvegyék a magyar köntöst?... honnan mértették a szerzők a magyarságnak azt a képét, melyet zenéjében ki akartak fejezni...”* – teszi fel a kérdést Kodály (Visszatekintés II. 269–270. l.).

Előző fejezetünkben már foglalkoztunk Mozart „egzotikus”, magyaros stílusával, de még adósak vagyunk az ezt követő időszak, a XIX. század eleji európai irodalom „egzotikus romantizmusával”, amely Európában előkészíti a talajt Liszt 1840-es évektől megszülető, magyar tárgyú művei, majd Brahms magyar táncai (1869 és 1880) számára.

A napóleoni időszak lezárását követően, Metternich abszolutizmusa a francia forradalom tapasztalataiból okulva szigorú cenzúra alá helyezi az irodalmat. Célja az egységes osztrák állam kialakítása, amelynek államnyelve a német, így az irodalmat is ennek szolgálatába állítja.

A felvilágosodás korának büszke öntudata, Voltaire régi erkölcsei alapelveket kigúnyoló szelleme a XIX. század elejére csődöt mond, s a civilizáció, a tudomány nagy léptekkel való előrehaladása ellenére, a vallásuktól, erkölcsüktől megfosztott emberek becsapottnak érzik magukat.

Pesszimizmus (byronizmus) üli meg a költők és írók lelkét, akik az európai civilizációtól érintetlen országok, Amerika és Kelet-Európa felé irányítják figyelmüket.

Megjelenik az egzotikus romantizmus elmélete, amelynek feltűnése idején elsősorban Lenau „Heidebilder” (Pusztai képek) c. verssorozata (1831) terelik hazánkra, a nagy „terra incognitá”-ra, az ismeretlen földrészre a romantikus Európa figyelmét. Ezt az érdeklődést és szimpátiát még csak fokozza hősi szabadságküzdelmünk, amely Európa népeiben nagy megértésre, elismerésre talál, miközben az erőszakos változtatások ellenzői körében a lélek szabadságvágya az Alföldön, a végtelen pusztában találja meg eszményeinek szimbólumát – olvashatjuk Guth Mária: Lenau Magyarországon (Bp., 1940, 5. l.) című munkájában. A továbbiakban az ő disszertációja alapján igyekszünk nyomon követni Lenau pályáját. A rendkívüli tehetségű költő éppen a kellő pillanatban érkezik. Egyéniségét ugyanazok a vonások jellemzik, mint korát: komor, pesszimista hangulat, nyugtalan keresés, természetrajongás és szenvedélyes szabadságszeretet. Első verseskötete hatalmas sikert arat, s kora őszinte szeretettel veszi körül ennek a „magyar bárónak”, a német irodalom egyik legnagyobb lírikusának tragikus sorsú alakját.

De hát ki is volt valójában ez a hegedűs költő, akinek működése az 1830-as évektől, főként Európa német nyelvterületén előkészíti, megalapozza azt a nagyfokú érdeklődést hazánk iránt, ami az évszázad derekától oly előnyös helyzetet teremt a magyar muzsika számára?

Nikolaus Lenau – Lenau Miklós

(1802. augusztus 13.–1850. augusztus 22.)

Apai ágon Lenau családjának, a Niembsch családnak a történetét a XIV. századig lehet visszavezetni. Németországból, a sziléziai szláv helységből, Strehlenből származik a jó módú, patricius család, akiket a helység szláv lakói Niemetz-, Niemt-, Niembt-, Niembsch-nek (németnek) neveznek. A strehleni templom könyvében említés történik 1717. aug. 19-i dátummal Niembt Ágostonról, aki az osztrák császári hadseregben szolgált, alezredesként ment nyugdíjba, és 1789-ben halt meg Bécsben. Ő volt a költő dédapja. A nagyapa, József (1746. aug. 15–1822. júl. 3.) bárói címet szerzett, és a vértessereg alhadnagyaként, egy magyarországi hadjárat során feleségül vette Kellersberg Katalin bárónőt.

A hadjáratokban bátorságával kitűnő lovaskapitány megromlott egészségi állapotára való tekintettel 1795-ben Budán kap

nyugalmasabb beosztást, majd búcsút véve a hadseregtől előbb Krakkóban, majd a Bécs melletti Stockerauban vállal állást, és 1820 karácsonyára nemességet kap.

Öt gyermeke közül csak egy, Ferenc (Lenau apja) maradt életben, ő 1777. jún. 20-án született a Szabolcs megyei Tardoson. A „der schöne Niembsch”, a hölgyek kedvence, a gyakori költözések miatt eléggé rendszertelen nevelésben részesül. Eperjesen latin iskolába jár, majd 1798. nov. 1-jén, a Budán állomásozó Lobkowitz herceg könnyű dragonyos seregébe áll be kadétnak. Könnyelmű, csapodár ember, szenvedélyes kártyás. 1794. aug. 5-én Pesten, a szülők akarata ellenére feleségül veszi Pest város főügyészének leányát, Maygraber Terézt, majd búcsút mondva a katonaságnak, a Temesvár közelében lévő Ujpecsen, Lippán, majd Csátádon vállal kamarai írnoki állást. Kicsapongó életét itt is folytatja, elveszti állását, és ezt követően családjával Budára költözik, ahol 1807. ápr. 23-án, 29 évesen meghal.

Lenau édesanyja – amint Carl August Blodeau írja (Lenaus Werke; Berlin, Leipzig, Wien, Stuttgart) – magyar nő volt. A Maygraber család a hazai német értelmiség azon köréhez tartozott, akik magyarnak vallották magukat. A szabadságharc idején teljes szívvel álltak ki a magyarság ügye mellett, és ezt követően nyelvünket is átvették.

A dédapa, Maygraber János 1691-ben született a Kismarton közelében lévő Mária Loretto-ban, ahol apja, Boldizsár kereskedő, 1700–1701-ben pedig a helység bíróját volt.

János 1700 után Pestre jött, és pékmesterséget tanult. 1723-ban polgárjogot szerzett és feleségül vette a gazdag pesti pék, Lanzinger Ferenc özvegyét. Felesége halála után, 1733. febr. 1-jén újra nősült: feleségül vette Josephi Éva Máriát. Hat gyermekük közül a harmadik volt Maygraber Ferenc (szül. Pest, 1737. jan. 17.), a költő nagyapja. 1746–1757 között a pesti piarista gimnáziumnak volt kiváló tanulója, 1754-ben elnyerte a polgárjogot, és 1760. jan. 16-án, Óbudán feleségül vette Schad Mária Magdolnát. Házasságukból 6 gyermek született, köztük ötödikként Mária Terézia Antónia, Lenau anyja. Közben Maygraber Ferenc Pest főügyésze lett, és tekintélyes, gazdag polgárként halt meg 1774. márc. 31-én.

A költő, Lenau Miklós 1802. aug. 13-án született a Temesvár melletti Csátádon. Alig 1 éves, amikor a család Bogsánra költözik át, majd innen 1803 tavaszán az édesanya gyermekeivel Óbudára utazik, hogy anyjánál találjon menedéket, miközben férje álláskeresés ürügyén Bécsben szórakozik. A férj 1807-ben bekövetkezett halálát követően a megmaradt család Pestre költözik, ahol igen nehéz anyagi körülmények között élnek. Gyermekeire való tekintettel az édesanya 1811-ben dr. Vogl Károly orvoshoz megy feleségül, és még ebben az évben Lippára, majd 1816 márciusában Tokajra költözik.

Itt tölti Lenau életének két legboldogabb évét, itt mélyül el természetszeretete, itt kerül közel a magyar nép lelkéhez, és itt érred fel költői hajlama is, bár első verspróbálkozásai elvesztek. Guth Mária szerint elemi iskolai ismereteit, valamint kezdeti hegedűtanulmányait az óbudai kántortanítótól, Csernytől sajátítja el, gitározni pedig egy bohém művésztől, Godenbergtől tanul. Sonnenfeld Zsigmond (Lenau M. élete és művei, Bp., 1882, 11. l.) ezzel szemben azt írja, hogy 9 éves volt, amikor „főleg a zene iránt volt nagy hajlama és tehetsége. A hegedűre lévén nagy kedve Cserny Józseftől, a pest-józsefvárosi plébánia-iskola tanítójától nyert oktatást, de ennek nyers modora csakhamar elriasztotta.” (Ekkor a Magyar utcában laktak Lenauék, és a szomszédjuk

volt Godenberg gitáros – írja Sonnenfeld.) Később majd Joseph Blumenthal (1782–1850) ismert bécsi zenekari hegedűsnél fejleszteti tovább hegedűjátékát, Bécsben.

A kis „Niki” mélyen vallásos nevelést kap anyjától, ami a piaristáknál – ahol 1811–15 között az alsó négy grammatikai osztályt kiváló eredménnyel végzi – még inkább megerősödik, és későbbi, vallási kételyek között vergődő időszakában sem vesz ki belőle teljesen.

A piarista iskola erősen nemzeti szelleme jó hatással van az addig többnyire német környezetben élő gyermekre. Bár otthon németül beszélnek, és az elemi iskola nyelve is a német, a középiskoláé pedig a latin, magyarul is van alkalma tanulni. A grammatika 2. osztályában mint „kezdő magyar” eminens, a negyedikben pedig haladóként is eminens, ami nagyban köszönhető barátjának, Klauzál Miklósnak, akivel együtt barangol erdőn és mezőn, és ilyenkor csak magyarul beszélnek. De csak magyarul beszél vele fiatal házitanára, Kövesdy József is, aki a család Tokajba is elkíséri, a fiatal Lenau fogékony lelkére, fejlődő jellemére jótékony hatást gyakorolva. Hosszú sétáik alatt megismerteti és megszeretteteti vele a magyar történelmet és a magyar lelkületet. A sátoraljaújhelyi gimnáziumban letett magánvizsga alkalmával tudásával, tájékozottságával ámulatba ejti tanárait. Lenau maga említi, hogy Tokajon egy Rudy nevű pópával gyakran és hosszan beszélgetett magyarul, vallási kérdésekről – írja Gragger Róbert (Mischka an der Marosch. 5. l.)

Két év elteltével az édesanya gyermekeivel Pestre megy, miközben férje Tokajban marad. Niki a piaristáknál folytatja tanulmányait. A Vérmező mellett, egy elhagyott katonatemető egykori kápolnájában laknak, komor környezetben, nagy szegénységben. Édesanyja emberfeletti küzdelmét látva az ifjú Lenau – anyai nagybátyja, Miháts Sebestyén huszártiszt tanácsára – végre elfogadja nagyszülei meghívását, és Leni nővérével együtt a Bécs melletti Stockerauba utazik.

Ezzel vége szakad a magyar szellemű nevelésnek, a nagyszülők még azt sem engedik, hogy Kövesdynek írjon. Bécsben leginkább magyar barátai vannak, és ennek a kis baráti körnek írja első, magyar tárgyú művét, a „Die Mariage in Ungarn”-t, ami sajnos elveszett. Itt fejezi be a gimnázium utolsó másfél évét.

Közben édesanyja az egész családdal Pozsonyba költözik, és Niki – nem bírva tovább nagyanyja rideg nevelését – átszökik hozzájuk. Végül sógora és legjobb barátja, Schurz békíti ki őket, és tanulmányait Stockerauban folytatja tovább.

A pályaválasztással kapcsolatban komoly nézeteltérése támad nagyszüleiével, míg végül beleegyeznek, hogy a magyar jog tanulmányozása céljából Pozsonyba menjen, édesanyjához. Itt kerül igen szoros barátságba Klemm Józseffel, akire később még Amerikában is nagy szeretettel gondol. Vidám cimborái között ismét előtérbe kerül nála a magyar érzés, és nyelvismeretét is felfrissítheti.

De a jogi tanulmányok sem tudják lekötni figyelmét, és 1822 augusztusában visszatér Bécsbe, majd nagyanyja kívánságára beiratkozik a mosonmagyaróvári gazdasági főiskolára. De itt is inkább barátaival, Kleyle Friggyessel és Weszely Lászlóval lovagol a pusztán, tanyák, gémeskutak, gulyák, csikósok között. A Hanságon betyárokkal is összeakad, akik a Bakonyból menekültek ide, a pandúrok elől. Ez utolsó, hosszabb magyarországi tartózkodása, megismeri a magyar nép szokásait és gondolkodásmódját, a Lajta folyó festői vidékét, (lásd: nádi dalok, erdei

dalok). Barátjával, Kleylével állandó levelezésben áll, és az 1827-es év nyarat nála tölti Óváron. Mivel a gazdasági akadémia sem tetszik neki, 1823 márciusában édesanyjával visszatér Bécsbe, hogy a német jogot, filozófiát, majd pedig az orvostudományt tanulmányozza, de egyikhez sincs kitartása.

Schurz sógora hatására komolyabban kezd foglalkozni a költészettel, és a bécsi „Silbernes Kaffeehaus” Metternich-ellenes költői társaságában (Grillparzer baráti köre) mind jobban előtérbe kerülnek a tétova fiatalember költői hajlamai.

1828-ban jelenik meg a „Wiener Taschenbuch Aurora”-ban első verse, a „Jugendträumen”, majd 1830-ban a „Werbung”, N. Niembsch aláírással. Ugyancsak 1830-ban közli a „Donau Zeitung” „Glauben, Wissen, Handeln” című, gyermekkora elveszett, boldog hitét sirató versét, most már Lenau aláírással. Nem sokkal ezt megelőzően, 1829. okt. 24-én szinte elviselhetetlen csapás éri: meghal édesanyja, és ezzel megszakad számára a legfontosabb kapocs, amely Magyarországhoz kötötte.

1830. szept. 26-án nagyanyja is meghal, és a hátrahagyott 10 000 ezüstforintnak köszönhetően most már teljesen a költészetnek élhet. A szigorú bécsi cenzúra miatt Stuttgartba megy, ahol a szabad szellemű „schwäbischer Dichterkreis” (Schwab és köre) igaz barátsággal veszi körül a búskomorságra hajlamos költőt. De itt sem feledheti sem Tokajt, sem Magyaróvárt, „Heidelberg” című versciklusának ihletőit, amely a G. Schwab szerkesztésében megjelenő „Morgenblatt”-ban szinte példátlan sikert arat. De a magyarországi emlékek nemcsak ifjúkori költeményeiben elevenednek meg, hanem egész életét végigkísérik. Első próbálkozásai 1820-ból valók, de valószínűleg már ezt megelőzően is ír néhány verset, amelyek legtöbbje elveszett.

Nagyon szereti a magyar népet, de az előjogaikkal visszaélő, hiányos műveltségű kurta nemesek iránt ellenszenvet érez, a magyar nemesség európai műveltségű képviselőivel – mint Széchenyi, Eötvös, Batthyány, Wesselényi – pedig nincs alkalma kapcsolatba kerülni. Demokratikus gondolkodásmódját tükrözi a barátjának, Justinus Kernernek írt, latin nyelvű vers, amelyben gúnyosan említi nemes voltát: „Totus quantus amicus tuus, Nicolaus Niembsch Hungarus, Nota bene nobilis, ha! ha!” (Gragger R. i. m. 6. l.) (Testi-lelki jóbarátod, a magyar Nikolaus Niembsch, megjegyzem, nemes, ha! ha!)

Egy helyen (lásd Max Koch: Lenaus Werke, 47. l.) ezt olvashatjuk róla: „Tréfából, nem titkolva az északnémetek iránt érzett, ősi osztrák ellenszenvet, magyarnak nevezte magát, de őszintén megmondta, hogy műveltsége miatt nem illik a magyarok közé.”

„Szeretnék olyan tősgyökeres, tüzes, nyílt és természetes, huszárosan bátor és jószívű lenni, mint ők. De én német költő vagyok...” – mondta.

Lenau a huszároknak külön versciklust szentel, és mindig csodálattal és elismeréssel szól róluk, de rokonszenvvel szól a csikósokról, a betyárokról és a muzsikáló cigányokról is, akiknek zenélése nagyon megragadja.

Sophie Löwenthal férje, Miksa, aki szorgalmasan jegyeztette Lenau szavait, 1839-ben többek között a következőket írja Lenau elmondása nyomán: „Nagyszüleim, akik igen tehetős emberek voltak, havonta 7 gulden zsebpénzt adtak nekem, hogy mindenféle, művészettel kapcsolatos dőreségre pazaroljam. Egyszer huszárokkal akadtam össze, beszélgetni kezdtem velük magyarul, és nekik ajándékoztam zsebpénzemet, itatra.” (Castle: Lenau und die Familie Löwenthal, 112. l.)

Guth M. írja (i. m. 34. l.): „1829 körül a költővel lakó lengyel barátja, Antoniewicz feljegyzése szerint nem múlt el nap anélkül, hogy Lenau hegedűn vagy gitáron édes-bús, majd pattogó magyar nótákat ne játszott volna sokszor késő éjszakáig. Ilyenkor új dallamok is születtek húrjain. Különösen a Rákóczy-induló nyerte meg tetszését, s hegedűjét még Amerikába is magával vitte, hogy az őserdő madarainak, fáinak eljátszhasssa kedvelt indulóját, mely 1825-ban jelent meg nyomtatásban Bécsben. (1832–33-ban Nebraskában vett őserdőt, de Pittsburgh mellett is élt.) Érdekes összehasonlítást tesz 1843-ban Lenau, barátjának, Becknek (megj.: a Baján született Beck Károly költőnek) a Marseillaise és a Rákóczy-induló között: az előbbi egy már a szabadság levegőjében élő s azt megtartani akaró nép indulója, míg az utóbbi a szabadság kivívására lelkesít egy elnyomott nép elfojtott keserűségével, élni akarásával.” (Lásd Sonnenfeld Zsigmond: Lenau M. élete és művei, Bp., 1882.)

Egy másik, a Rákóczi-indulóhoz kapcsolódó eseményt, a „Der Tanz” című költemény keletkezésének történetét így írja le Jacobi Károly (Egyetemes Philológiai Közlöny, 1859–1936; 1902).

„Lenau egy ízben egy kőszegi kocsmában egyik barátját várta, ahol jókedvű parasztok a cigánnyal nótáikat húzatták. A cigányzene ellenállhatatlan varázsa, a parasztok mulatozása magával ragadták a költőt, ki kivette a cigány kezéből a vonót és tüzesen eljátszotta a Rákóczy-indulót. Eleinte néma csend, majd annál nagyobb lelkesedés a parasztok körében, az egyik meg is jegyzi: »Te bizonyára cigány fia vagy!«”

Ezt a kocsmai mulatozást írja le Lenau a „Der Tanz”-ban, melyben a démoni művészettel hegedülő Mephisto tüzes magyar nótáira Faust megragadja Gretchent „egy fekete szemű, piros-pozsgás, tüzes parasztlány”-t (lásd gr. Zay Miklós: Lenau; Magyar Közélet I. évf. 1903. 6. kötet), és önfeledt vad táncba kezdenek – írja tanulmányában Guth Mária (26. l.). „Der Abendgang” c. versében Mephisto tokaji borral kínálja a gyötrődő Faustot, amely az ő vére. És még hosszan lehetne sorolni a hasonló, magyar vonatkozású elemeket Lenau költészetéből. (A „Faust elkárhozásá”-ba (1846) beleszótt Rákóczi-induló kapcsán, önmagáról mintázott Faustját Berlioz is elviszi Magyarországra.)

„Die Heideschenke” (pusztai csárda) című verse gyönyörű pusztai viharról, vígan mulató, majd szempillantás alatt elvágta betyárokról szól. Végül a cigányok „... régi nótákat játszottak nekem, Rákóczynak, a lázadóknak dalait” – zárul a költemény.

Petőfi írja „Magyar vagyok...” (1847. február) c. versében:

„Magyar vagyok. Természetem komoly,
Mint hegedűnk első hangjai,
Ajkamra fel-felröppen a mosoly,
De nevetésem ritkán hallani.
Ha az öröm legjobban festi képem:
Magas kedvemben sírva fakadok;...”

Lenau 1832-ben kiadott „Heidelberg” c. sorozatában jelent meg „Heideschenke” c. verse, amelynek 20. versszakja szöveghű fordításban így hangzik:

„...Az egyik betyár így dalol: „Barátaim,
mily szabadok, mily boldogok vagyunk!”
S az örömtől ajkára egy könnycsepp gördül alá.
Egy könnycsepp gördül alá.”

(...Am Jubeln seines Munds vorbe, Schleicht eine Träne nieder...)

Felületes szövegelemzők az ilyen sorok mögött általában a „sírva-vígadó” magyar embert szokták felfedezni, kocsmai sírva-vígadássá lefokozva a büszke örömtől való elérzékenyülést

jellegetes magyar tulajdonságát. Pedig a magyar lelket igen jól ismerő Lenau költeményében nyoma sincs semmiféle harsány sírva-vígadásnak. Sokkal inkább a büszke öröm mély átéléséről tanúskodó lelki tulajdonság diszkrét módon történő kiemelésének lehetünk tanúi, egy verssor megismétlése által. (Sajnos, a fordítók általában nem ismétlik meg ezt a sort.)

Íme egy jellegetes magyar tulajdonság szép megfogalmazása, két világhírű költő versében, akikről Herczeg Ferenc találóan írja: „Lenau elsőnek érezte át a magyar pusztá költészetét, természetimádásával és féktelen szabadságszeretetével előtte járt Petőfi Sándornak, mint Keresztelő Szent János a Megváltónak.” (Horváth János: Petőfi Sándor. Pallas Kiadó, II. kiadás, 1926.)

„Lenau életének legfőbb vígasztalója a négy húr, melyekhez szomorú betegsége alatt is görcsösen ragaszkodik. Démoni erővel tűnnek fel agyongyötört fejében mindazok a melódiák, melyeket valaha cigányoktól hallott, s játszotta őket keservesen zokogva, minden szerencsétlenségét, fájalmát a hegedű húrjaiba öntve.” (Guth i.m. 34. l.). Hegedűjátékáról írja dr. Zeller, a winnentali intézet igazgatója: »Sein Spiel sei dämonisch gewesen, und wer auch nie Zigeunermusik gehört, wusste: dies ist sie, aber von einem Lenau gespielt« (Játéka egészen démonikus volt, és még az is tudta, aki sohasem hallott cigányzenét, hogy ez az, de egy Lenau előadásában.) (Lásd: Emil Rombauer: Lenau in Winnental (Gragger Róbert közlése nyomán) Ungarische Rundschau 1914. 486. l.)

Hogy hazaszeretete mindvégig elkíséri, ez jól kitűnik Emma Niendorf írónőhöz, 1844-ben írt leveléből:

„A szülőföld emlékei sohasem mosódnak el. Így volt ez, mikor Amerika erdeiben barangoltam. Így van ez, ha Németország erdeiben bolygok. Itt sem érzem magamat úgy, mint otthon. Bécsben, ha magyar paraszttal találkozom, aki székéren szénát hoz be, mindig örvendek. Beszívom magamba az illatot és újra otthon vagyok ifjúságom zöld virányain. Itt Bécsben szép kis epizódot láttam. Éppen szénát raktak fel egy nagy parasztszekerre. Egy magyar gránátos haladt arra. Megállt, elmerengett s szívta magába az illatot. Hirtelen eldobta fegyverét, levetette kabátját, kezébe vette a vasvillát és passzióval segített felrakodni. A cifra ruha alatt is felébredt benne a parasztfiú. Vannak örök igazságok. Minden tragikum éppen azon nyugszik, hogy van valami, amiről lemondani sohasem tudunk. És így az örök igazság volt az is, amely ezen vasvillát lendületbe hozta.” (Lásd Feleki Sándor: Lenau minden lírai költeménye. XIII.–XIV. l.)

Érdeklődéssel kíséri Széchenyi küzdelmeit, Eötvös, Berzsenyi, Kisfaludyék, Vörösmarty működését.

„Gyakran és szívesen tanulmányozta a magyar irodalmat, hisz olvasni jól tudott magyarul, miként beszélni is, de a nyelvújítás utáni magyar nyelvet »mely annyira megváltoztatta a magyar nyelvet – melyet különben a világ legzeneibb, legrészebb nyelvének mond – hogy a falusi földbirtokos alig érti meg újságját«, már ő sem igen értette.” (Lásd Gragger Róbert: Mischka an der Marosch, 210. l.)

De olvassuk tovább Gragger előbb idézett könyvét: „Lenau e nyilatkozatához csatlakozik Frankl érdekes feljegyzése a Lenau-nak ajánlott magyar képviselőségről. A magyarbarát Frankl ugyanis látva a magyar országgyűlések elevebb működését, azt ajánlotta Lenaunak, hogy lépjen fel hazájában képviselőnek. »A szellemek Magyarországon megmozdultak« – írja Frankl (lásd Ludwig August Frankl: Zur Biographie Nicolaus Lenau's 57. l.), az országgyűlések elevebbek és követelőbbek lettek. Amikor egy alkalommal megjegyeztem: »Nem lenne jó, Niembsch,

ha megválaszthatnád magad az országgyűlésbe? Milyen szép lenne, ha Magyarország férfiai között, például Széchenyi mellett állnál. Nemes működési kör nyílnék számodra, a melyben megszabadulnál fekete halál gondolataidtól. Persze a bajszodot szalonnával hegyesre kellene kikenned!« Niembsch szívből kaczagott az ötleten, de némi szünet múlva egészen komolyan válaszolt: »Nem vagyok arra való: először is nem bírom a magyar nyelvet olyan jól, hogy beszédek tarthassak, másodsor keveset értek a magyar joghoz.«

Ugyancsak Frankltól tudjuk azt is, hogy Lenau örültsége idején magyaros kiejtéssel beszélt németül. 1845. november 4-én Winnentalban tett látogatásáról így ír: »Lenau szép! A mint physikailag megiffodik, úgy a legrégebb emlékei is előtulnak. Különösen feltűnő, hogy most magyaros hangsúlyozással beszél németül, noha különben tisztán németül csengett a szava« A mit az orvos Frankl megállapít, az már megörülése előtt is mutatkozott a költőn. Az ifjúkor emlékei felújulnak benne, gyakran beszél barátainak hazájáról s a mikor a különböző német népfajok sajtóságairól van szó, ravaszul kimentti magát: »Ich komme hier nicht in Betracht, ich bin ein Magyare'... (Megj.: Itt én nem jövök számításba, én magyar vagyok.) ...”

1843-ban igen határozottan nyilatkozik magyarságáról: „Egy pillanatra sem tagadtam meg, egy percre sem árultam el hazámat, bár inkább közönyösen, mint nyájasan bánt velem. Hazámat és népem naponta áldottam.” (Beck K.: Tagebuchblätter, 1. Mit Nicolaus Lenau – Neue Freie Presse, 1875. aug. 20.) A pesti árvíz áldozatainak javára, 1839-ben rendezett bécsi koncertre szép prologot ír, és a károsultak segélyezésére kiadott Albuma legszebb verseit (Prolog, Die drei Zigeuner, Der gute Gesell) ajánlja fel. Lelkesen hallgatja Beck Károly tudósítását a magyar forradalomról, és lelkesen kiált fel: „Élj szép magyar hazám! Szeretlek minden hibáddal együtt!... Vajha el tudnám hinni, csak megérhetném ezt!”

*

Hosszú lenne a sora azon verseinek, amelyekben felfedezhetők a magyar inspiráció nyomai. Ezekről részletesen olvashatunk Guth Mária már idézett könyvében (14–28. l.).

1834-ben, Amerikából visszatérve ismét megrohanják magyaróvári, tokaji emlékei, ekkor írja „Miska a Tiszánál” c. versét, amelyre igen büszke, mert ismét sikerül megjelenítenie az 1831-ben kiadott, nagysikerű „Heidebilder” sorozat hangulatát.

1842-ben írja meg egyik legszebb, magyar tárgyú költeményét, a „Mischka an der Marosch”-t, amellyel megmutatja, hogy ő is tud olyan üde, magyar levegőjű költeményt írni, mint a magyar tájat németül megéneklő Beck Károly. A költemény Vörösmarty „Szép Ilonkát”-jának hatására keletkezett (lásd: Gragger i. m. 8. l.). A vers arról szól, hogy Miska, a hegedűs vidáman siet haza a Maros partján lévő kunyhójába, ahol gyermeke, Mira várja. A romlatlan, naiv lány a vadat hozó gróf könnyű játékszerévé válik, és Miska úgy áll bosszút, hogy lakodalmán a halálba hegedüli a szívtelen csábítót. A démonikus varázssal hegedülő cigányprímásban Lenau Paganinit örökíti meg, akit minden idők legnagyobb hegedűművészeinek tart. A költemény édes-bús visszaemlékezés a Tisza parti szép napokra.

Liszt 1860 júniusában, Lenau „Die drei Zigeuner” c. versére, énekhangra (tenorra vagy mezzoszopránra) készített zeneművet zongorakísérettel, valamint zenekari kísérettel.

1864-ben a mű hegedű-zongora változata is elkészült. Ennek

kibővített átdolgozásaként jelent meg 1931-ben, az Universal kiadványaként Hubay Jenő „Ungarische Rhapsodie” című kompozíciója, hegedűre és zongorára.

Német költő, magyar lélekkel

Lenau költői pályája során mindig büszkén hangoztatta magyarországi születését. Az 1830-as években, amikor költői hírneve tetőfokán állt, több költeményét „Lenau, geboren in Csatád” aláírással jelentette meg, stuttgarti német költőtársai pedig csak mint „der Magyare” emlegették – írja róla Várdy Huszár Ágnes (Nikolaus Lenau kapcsolatai a magyarsággal, Cleveland, Ohio, 1975, 169. l.)

Lenau élete állandó, szüntelen bolyongás, de a szülőháza eltűnni soha nem akaró álomképe mindenhová elkíséri, minden jelenség valami otthoni emléket elevenít fel benne.

1831-ben így ír barátjának és sógorának, Anton Schurzknak: „A badeni megművelt termékeny földben van valami kicsinyesség... nem tehetek róla, de szegénynek találtam az embert, aki tolakodó koldus módjára minden kő után kinyújtja, minden lyukba bedugja kezét, hogy valamit vessen bele. Nézd kedves öregem, itt most megint a magyar ember beszél belőlem. Van valami nemes hanyagság abban, ahogyan Pannonia paraszta búzaszemét a sekély barázdába szórja s szőlőtökéjét néhány nyessel elintézi, azzal gondatlanul hazamegy és pipázik. A szép tokaji szőlőhegyek a maguk fesztelenségében, egymástól jó messzeálló tökéikkel, a tőkék közé ültetett gyümölcsfákkal jóval szebb képet mutatnak, mint a badeni szőlőhegyek lépcsőzetesen emelkedő, szorosán összezúfolt tökéikkel.” (Várdy Huszár Ágnes i. m. 169. l.)

A továbbiakban lássunk néhány, a magyar inspirációval és a hegedűjátékkal kapcsolatos részletet Sonnenfeld Zsigmond Lenau-életrajzából.

Auerbach, a híres német regényíró, aki 1844 áprilisában ismerkedett meg Lenauval Stuttgartban, egyik, Badenben eltöltött együttlétükről (1844) a következőket írja:

„Néha fel is mentem szobájába, a hol aztán vígan voltunk, a mennyiben Lenau a szobában fel és alá járkálva elhegedülte a Rákóczy-indulót, és mindenféle vad szerzeményeket, sőt önkészítette keringőket is.” (Sonnenfeld Zs. i. m. 164. l.)

Beck Károlynak mesélte Lenau: „Igazán jól csak is a pusztán éreztem magam, monda, a hatalmas magány, a délibáb varázsa csodás vonzó erőt gyakoroltak reám. A pusztán a természet mélyen és háborítatlanul gyászol. Isten a pusztát a világ teremtése felett érzett egyik bánatos percében dobta a világba. Évek hosszú során át el tudnék ott lakni, az életet átáludva, átálmodozva, elhegedülve és háromszorosan – megvetve. (Ez a gondolat hatja át híres, „Die drei Zigeuner” c. versét is: nem érdemes túl sokat foglalkozni az élet ezer bajával.) Lehet, hogy ezt rémítőnek, beteges érzésnek veszi, de mindegy! Vedd el ezen betegségemet és elvetted vele költészetemet is.” (I. m. 155. l.)

Amikor 1836-ban Bécsbe idézi az osztrák cenzúra, a bécsi udvari kancellária rendeletének (1796) megszegése miatt, amely szerint tilos osztrák íróknak bel- és külföldön, engedély nélkül, munkáikat kiadni, Lenau magyar állampolgárságára hivatkozik, és „... als ein in Österreich nicht nationalisierter Ungar”, meg is kapja a felmentést. (Guth M. i. m. 31. l.)

Lenau így ír „Mischka an der Marosch” (1842) című verséről: „A mi ezen költői műben legnagyobb örömömről szolgál, az, hogy egészen régi magyar dalaim hangja van benne, hogy ifjú, friss

természeti erőt és eredetiséget mutat, melyet sem a kor, sem pedig bölcséleti fogások meg nem vénítettek.” (I. m. 156. l.)

A továbbiakban egy muzsikusként Lenau hegedűjátékával kapcsolatos élményét idézzük fel (i. m. 130. l.):

„... Evers, a híres zenész... 1841-ben ismerkedett meg a költővel, s vele szoros barátságra lépett. A zenét – írja Evers – tudvalevőleg szenvedélyesen szerette és akkoriban igen gyakran hegedült. Játéka vad, szabálytalan, de gyakran megható s valóban genialis volt. Midőn stájer vagy felső-ausztriai »Ländler« játszott, hegedűjét kezében tartva, tánczolt a szobában. Még ha ült is, lábai mindig tánczoltak. Magyar dallamoknál is mindig kellő taktusban maradt – mi klasszikus daraboknál ritkán sikerült – de arckifejezése komolyabb lett. Mikor Beethovenre került a szó, akkor elvesztette minden nyugalomát. Félszeg zenei ítélete volt, Beethoven neki mindene volt, míg Mozartot nevéssé akarta tenni.” (Beethovenről „Beethoven mellszobra” címmel írt költeményt. Szobájában volt egy nagy, a bécsi mestert ábrázoló mellszobor.)

1844. okt. 16-án éjjel megőrül. Erről Emma Niendorf a következőket írja (Lenau in Schwaben, aus dem letzten Jahrzehnt seines Lebens, Leipzig, 1855):

„... Éjjel 2 órakor a beteg egyszerre Reinbeck szobájába jő – örülten! És most egész éjjel fel és alá szaladgált. Reggel gyönyörűen hegedült és tánczolt hozzá...”

Aznap, okt. 16-án reggel Lenau még a következőket írja: „Ma reggel 8 órakor csoda történt. Schelling egy gyógyszere sem használt: ekkor elövettem Guarneriusomat...” (Sonnenfeld i. m. 187. és 181. l.)

Amikor betegsége idején Dr. L. A. Frankl, 1845-ben meglátogatja így ír róla:

„A mint megújul ifjúsága, ép úgy térnek vissza legkorábbi emlékei is. Nagyon feltűnő, hogy a németet magyar kiejtéssel beszél, holott máskor tiszta német kiejtése volt. Minduntalan fel és alá szaladgált, füttyült, tánczolt, letérdelt, aztán megint felállt, fogta a hegedűjét, szivarra gyújtott, és tánczközben magyar nótát játszott...” (Megj.: itt nyilván korabeli verbunkos táncmuzsikára kell gondolnunk, nem pedig a XIX. sz. második felében, széles körben népszerűvé vált magyar nótára.)

„... Mikor betegsége erőt vett rajta, gyakran mondta, hogy ő a magyar király, és ha hegedült, majdnem mindig kevert játékába magyar dallamokat is, s ez utóbbiakat oly lelkesedéssel játszotta, hogy szinte felizgatta magát és kénytelenek voltak elvenni tőle a hangszeret. Így tűntek fel újra ifjúkori emlékei...” (I. m. 214. és 210. l.)

Ha hihetünk a forrásoknak, 1849-ben a szabadságharc idején, a döblingi elmeegógyintézet betegeinek magyarul kiáltja oda: „Engedjete ki! A magyar már harcol!” (Sonnenfeld i. m. 198. l. és Várdy Huszár Ágnes i. m. 168. l.)

Nővérének, aki Weidlingben lakott, többször említette, a Bécs környéki, vadregényes weidlingi temetőre mutatva: „Nemde, jó volna itt pihenni?” Itt helyezték örök nyugalomra. Obeliszk alakú, szürke mauthauseni gránitkövet állítottak sírjára, rajta a költő ércből öntött mellképével.

*

A magyaros szellem és életérzés nagy európai népszerűsítőjét bemutató fejezetünk után most folytassuk Brahms magyar táncainak ismertetését, a harmadik táncsal.

3. W. Tappert, Riszner József (1824–1871) jászberényi zenetanár és karnagy „Tolnai lakodalmas” című (Pest, 1847) szerzeményének 5. számú frissét jelöli meg a 3. tánc „Vivace” (29. ütem) részében megszólaló dallam forrásaként.

Reményi Ede: *Allegro Ungharese (Ungarischer Romanzero, 5. szám, Wagner Museum, Bayreuth, NA II Ch 1.)*

Tolnai lakodalmas Csárdás (Langer János kiadványa, Pesten, 1854 körül, megjelent a Treichlinger kiadónál).

Riszner műve nagyon népszerűvé vált a szabadságharc táján, ez a dallama Lisztnél is szerepel, a VIII. rapszódia végén. Mivel volt olyan kiadása is a „Tolnai lakodalmas”-nak, amelyen Riszner nevét nem tüntették fel, a szerző tiltakozott emiatt (lásd: Der Ungar, 1847. 132. l.).

Major Ervin a tánc elején megszólaló témát ismeretlen eredetűnek írja tanulmányában. O. Goldhammer: „Liszt, Brahms und Reményi” c. tanulmányában (Studia Musicologica, 1963. V. évf. 89–100. l.) mutatott rá, hogy ezt a dallamot Reményi Ede 1853. június 22-én jegyezte be – 18 másik magyar dallammal együtt – Liszt „Ungarischer romanzero” címet viselő kottásfüzetébe, 5. számú dallamként, „Allegro Ungharese Reményi” felirattal.

Az említett, Liszt verbunkos-átiratokat is tartalmazó kézirat a Richard Wagner Múzeumban található Bayreuth-ban (NA II. Ch 1.)

A Múzeum szíves engedélyével itt közöljük a Reményi-kézirat 5. számát, valamint – a megfelelő helyen – a 3. és 8. számát, továbbá a 13. számból egy részletet.

Az 5. számú dallam alatt Reményi bejegyzése olvasható: „Scherzando sempre piu presto”. Reményi igen eredeti előadásmódjáról árulkodik az Esz-dúrban lejegyzett dallam első üteménél, hogy az első (előkés) tizenhatod helyett harminckettedet játszik és a rákövetkező harmincketted-szüneten koronát tart. Az 1. ütem negyedik nyolcadára, majd a 2. ütem második nyolcadára magyaros súlyt helyez, majd a 4. ütemnél ritartando-t ír.

A 7. ütem ismét „a tempo”, de a 8. ütem lüktetését újabb két, huncut, koronás tizenhatod szünet teszi pajkosan játékosá. Az egész dallamot áthatja egyfajta jókedvű, szeszélyes hangvétel, amire a scherzando (tréfásan, játékosan) felirat is utal: kicsit olyan, mintha egy végtelenül kedves, kissé spicces figura jókedvű hazatérésének lennének tanúi.

A „lugubremment” (bánatosan, gyászosan) feliratú rész komor, baljós előjeleket sejtet, majd visszatér a scherzando-dallam, és ezzel zárul a darab.

Biztosan tudjuk, hogy Brahms a Reményivel közösen adott, 1953. évi németországi turné során ismerte meg ezt a darabot, és akkor alkalma volt többször is – ráadásul nyilván kotta nélkül – kísélnie.

Brahms később – szándékosan – F-dúrba teszi át a dallamot, viszont egyáltalán nem jelöli azokat a – magyaros előadásmód „savát-borsát” jelentő – bejegyzéseket, amelyekre Reményi az említett kézirat tanúsága szerint nagy súlyt fektetett. Végül egy megjegyzés: Reményi igen eredeti előadásmódjának átvétele újabb híveket szerezhet a magyar muzsika számára mindazok körében, akik szívesen hallgatják Brahms magyar táncait igényes, hiteles előadásban.

Reményi magyaros előadásmódja kapcsán hadd utaljunk rá, hogy Beethoven c.-moll – Op. 37-es, 1800–1802 között, tehát a G-dúr hegedűromán időszejében keletkezett – zongoraversenye harmadik tételének rondo főtémája magyaros köntösben jelenik meg. Íme a főtéma első négy üteme.

A tétel abba a magyaros hangvételű rondó-típusba sorolható, amit Haydn D-dúr zongoraversenyének ismert, „Rondo all'Ungarese”-je is képvisel.

Beethoven versenyművének 3. tételében már a főtéma első két ütemétől kezdve felismerhető a verbunkos dallam-gerinc (B-típus), az évtizedekkel később keletkezett Kossuth-nóta refrénjének hangulattípusával a folytatásban, és a 2. ütem verbunkos sémájában is elővillan a magyaros zsinórozat (lásd például a 9. magyar tánc egyik forrásaként számon tartott Makói csárdás kezdetét).

A 3. ütem 2. és 4. nyolcadára eső magyaros súlyok olyanok, mintha maga Reményi Ede írta volna őket oda (lásd a 3. magyar tánc forrásaként közreadott Reményi-kézirat első két ütemét).

Beethoven „egzotikus” di- és ri-hangjaival már a VII. szimfónia gyászmenetében, annak magyaros dallam-gerincéhez kapcsolódva is találkozhattunk, ahol szintén a régi magyar táncmuzsika gazdagon burjánzó, keleties egzotikumai által színesített, dallami mozgásteret veszi igénybe. Olyan ez a c.-moll koncert (3. tétel) főtémájának 4. ütemében lévő, egzotikus-tréfás fel-

futás, mint egy mulatósan jókedvű, hetyke, magyaros bajuszpódrés... A kicsit talán megmosolyogtató hasonlat egy későbbi Beethoven levél hatására kívánczított ide, amit Beethoven 1811. okt. 9-én, lipcsei kiadójának írt: „... orvosom tilalma ellenére nekiülök, hogy segítsek a magyar bajuszosoknak, akiket szívből szeretek...”)

A c-moll koncert (3. tétel) főtémáját indító, hősi motívum az ez idő tájt komponált F-dúr hegedűrománc szenvedélyes, f-moll középrésze 2. ütemének végén is megjelenik. És ezzel már Beethoven „hősi” korszakának kezdeténél vagyunk, a folytatás pedig egybeesik a magyar verbunkos muzsika hőskorával.

A keleties egzotikumot (lásd a ri- és di-hangokat) tréfásan kiemelő törekvés érhető tetten Mozart A-dúr hegedűversenye 3. tételének magyaros táncában is (az Allegro elején hallható magyaros tánc dallamának visszatérését megelőző ütemekben), csak éppen lefelé irányuló (mi ri re di dó) kromatikus menetbe ágyazva.

Mozart A-dúr hegedűversenyének (3. tétel) tréfálkozó, játékos kromatikába ágyazott, egzotikus ri- és di- hangjai, amelyek Beethoven c-moll zongoraversenyének (3. tétel) idézett, magyaros főtémájába (4. ütem) is sajátos színt és hangulatot visznek.

A 18. és 20. ütem előkés tizenhatodjai, majd a rövid zongorakadencia utáni főtéma-változatot záró, szapora verbunkos „tánc-lépések” (30–31. ütem) is félreérthetetlenül utalnak a magyar inspirációra:

Beethoven az 1802 végén befejezett c-moll zongoraverseny után, 1803-ban (illetve 1804 elején) dolgozza ki a III. szimfóniát, amely verbunkos epizódjának (4. tétel) magyaros, pontozott ritmusokból fűzött ritmikai lánc – diminuált, kicsinyített ritmikai értékekkel megjelenített formában – már a zongoraverseny fenti részletében felbukkan.

4. A 4. tánc forrása Mértly N.: Kalocsai emlék csárdás. Pesten, 1865 körül jelentette meg a Rózsavölgyi cég. W. Tappert német kutató már 1874-ben közölte a 4. tánc első dallamának eredetét. Mértly név alatt (feltehetően álnévről van szó) több csárdás is megjelent az 1860-as években.

A „Molto allegro”-résznek (69. ütemtől), vagyis a tánc triójának forrása: „Keglevich nóta. Csárdás. Zongorára szerző Csillag Josi” c. kiadvány 1. számú Frisse, amely 1860-ban, Budán jelent meg Treichlinger Józsefnél.

A trió-dallam eredetére Bereczky János mutatott rá „Brahms hét magyar témájának forrása” c. tanulmányában (Zenetudományi Dolgozatok, Bp., 1990–91, 78. l.).

5. Az 5. tánc első dallama Kéler Béla: Bártfay Emlék Csárdás (Op. 31, 1858) c. műve nyomán keletkezett.

Kéler Béla (1820–1882) Bártfán született. Kezdetben Bártfán, később Eperjesen volt zenetanár, majd 1845–54 között a Theater

Mértly N.: Kalocsai emlék csárdás (Pest, 1865 körül), részlet.

Keglevich nóta. Csárdás. Zongorára szerző Csillag Josi (Budán, 1860), 1. Frisse.

an der Wien hegedűse. Ezt követően karmesterként működik Berlinben, Bécsben, Pesten és Wiesbadenben. 1872 után már csak saját műveit vezényli Európa nagyobb városaiban.

Max Kalbeck kétségbe vonja, hogy az 5. tánc első dallama Kéleről származik, de annál meggyőzőbb érvet, hogy Reményi „talán már 1852-ben játszotta”, nem hoz fel. W. Tappert listáján (1874) Kéler műve szerepel az 5. tánc forrásaként. O Goldhammer a következőket írja a Liszt, „Ungarischer romanzero” felirattal ellátott kottásfüzetébe, Reményi által bejegyzett magyar dallamokra utalva, a Bártfai emlék (1858) c. kiadvánnyal kapcsolatban, Kéler szerzőségét vitatva: „...Ez a kompozíció azonban már 1853-ban ott áll Reményi kéziratóban, amely most ismét rendelkezésre áll.” (Studia M. 5, 1963, 94. l.) Ez a megállapítás téves, ugyanis a Bártfai emlék dallama nem szerepel Reményi kéziratóban.

A „Vivace”-rész (49. ütemtől) dallamát Major Ervin azonosította: Bognár Ignác népdalgyűjteményében, 18. számmal jelent meg 1858-ban, „Uccu bizony, megérett a káka...” kezdettel.

6. A 6. tánc első dallama Nittinger Adolf: Rózsabokor csárdás című, 1864 körül megjelent kiadványa nyomán készült.

A dallam igazi szerzője nyilván nem Nittinger – aki a szabadságharc idején Pozsonyban volt „orchester director” –, mivel egy igen hasonló művet gróf Fáy István már 1857-ben megjelentetett, Ellen csárdás címmel (lásd: Régi magyar zene gyöngyei, II.).

Tisza Aladár (Langer Viktor): Népszerű csárdások című átiratai között (1. füzet, Táborszky és Parsch kiadás, Pest, 1873), a 2. szám 2. Frisseként is megjelent.

A trióként felhasznált „Molto sostenuto” dallam (43. ütemtől), és az „in tempo (vivace)” (51. ütem) forrása: „Bárány emléké. Eredeti csárdás. Zongorára szerzé Patikarus Ferencz”, Pest, 1855 (?), a Rózsavölgyi cég kiadványaként jelent meg. Brahms az 1. Friss témáját vette át.

7. W. Tappert a 7. tánc dallamát „ismeretlen népi csárdás”-ként jelzi, Major E. pedig azt írja róla, hogy „autentikus forrása nem került mindeddig elő”.

Reményi Ede: Friss (Ungarischer Romanzero 60. lap, 8. szám, Richard Wagner Museum, Bayreuth, NA II Ch 1.)

O. Goldhammer lipcsei zenetudós már idézett tanulmányában, illetve az 1961. évi, budapesti Nemzetközi Liszt-Bartók Zenetudományi Konferencia alkalmával tartott előadásában (lásd Studia M. 1963., 89–100. l.) mutatott rá, hogy Liszt „Ungarischer Romanzero” feliratú kottásfüzetében, a Reményi által bejegyzett magyar dallamok között 8. számmal (60. l.) szerepel a 7. magyar tánc dallamforrása. (Richard Wagner Museum, Bayreuth, NA II Ch 1.)

A kéziratban lévő táncdarab a „Friss par Reményi” feliratot viseli, tempójelzése: Tempo di Marcia. Fortissimo dinamikai jelzéssel áll, „avec energie” előadási utasítással, hangneme F-dúr. Az 5. ütemtől Allegro tempót ír Reményi (Brahms átíratában fokozatos gyorsítás található, amely a „molto sostenuto” kezdet után „allegretto” tempóig fokozódik). Brahms A-dúrban adja közre Reményi F-dúr dallamát.

8. A 8. magyar tánc dallamának forrása Frank Ignác 1856-ban megjelent Lujza-csárdása. A táncot Brahms már 1867. ápr. 26-i, budapesti hangversenyén is előadta. Úgy tűnik, a csárdásba szerzője „becsempészett” (a 17. ütem végétől) egy, a Kossuth-nóta „Éljen a magyar szabadság...” motívumához hasonló fordulatot is. (Brahmsszal kapcsolatban a Kossuth-nótára még visszatérünk.)

Szabadi (Szabady) Frank Ignác (szül.: 1825, Pápa) a középiskolát Pápán végezte, majd Bécsben folytatott mérnöki tanulmányokat. Rövid ideig a bécsi konzervatóriumban is tanult. Több évig utazgatott Európában és Észak-Afrikában. Amikor Svájcban értesült a forradalom kitöréséről, azonnal hazajött, és mint főhadnagy vett részt a szabadságharcban. Később a csárdás legnépszerűbb művelője lett. Jól hegedült, 1863-ban hangversenykörutat tett a Dunántúlon, majd Pesten telepedett le, ahol 1865-ben zene-műkedvelő társulatot, 1868-ban daltársulatot alapított.

Lujza-csárdása állítólag a Sárközi- és Patikáros bandának az 1867. évi világtárlás alkalmával történt szereplései idején

Frank Ignác: Luiza csárdás (1856).

Bizet-t a Carmen torreador-belépőzenéjére inspirálta (lásd Szabolcsi B.: A XIX. sz. magyar romantikus zenéje, Bp., 1951, 203. l., valamint Zenekar, 2002. december, 30. l.)

A csárdást már 1858-ban feldolgozta Huber Károly, „Székely leány” c. operájában, a 2. felvonás fináléjában. Frank „Laura-csárdás”-ának dallamára éneklük Petőfi: „Befordultam a konyhára” c. versét.

„Plevna vagy török-magyar induló”-ját (1877) Massenet 1879-ben meghangszerezte nagyzenekarra, és „Revive Szégedin” c. művében Liszt is feldolgozta még abban az évben. „Szabad gondolatok” c. sorozatát Mosonyi Mihály írta át és adta ki 1864 körül.

Fejezetünk végére évre ismét Kodály gondolatai jutnak eszünkbe:

„A magyarság szempontjából alig felbecsülhető már az a puszta tény is, hogy külföldiek magyar zenét akartak írni...”

A XIX. századéhoz hasonló forrongás sem a magyar népléleken, sem a zenében nem volt azelőtt soha. Nálunk most először ment végbe olyanfajta demokratizálódás, aminőt a nyugati népek a XVI. században átéltek.”

Bartók, akire ifjú éveiben nagy hatással voltak a népies dalok, és nem egy ezek közül népdalkiadványaiba is bekerült, a magyar, népszerű hangszeres zenélési stílusról így nyilatkozott: „...kijelentem, hogy amit önök cigányzenének neveznek, az nem cigányzene. Nem cigányzene, hanem magyar zene, újabb magyar népies műzene...” Mozart, Haydn, Beethoven és Brahms muzsikája megőrizte Európa számára XVIII–XIX. századi magyar táncaink, és azok Friss tételeiből kialakult csárdásaink minden más zenétől elütő hangulatát, új színeit. Ennek a közérthetően magyar, népszerű zenének általános elterjedése, kisugárzása a bizonyosság arra, hogy mennyire magáénak érezte azt a nemzet, mennyire önmagára ismert benne.

Brahms magyar táncairól készített sorozatunkat következő számunkban folytatjuk.

Rakos Miklós